

pa liberalne sile na relaciji Zagreb—Budimpešta povzročijo dokončno rešitev združnega vprašanja v smeri likvidacije te stoletne ustanove.

Ko so v prvem, neoabsolutističnem obdobju poskušali hrvaški organi z banom Jelačićem zakonsko regulirati fevdalnih bremen osvobodene zadruge in jih kolikor je le mogoče dolgo ohraniti pri življenju, so prišli s tem v neposredno nasprotje s splošnim državljanskim zakonikom dunajske vlade iz leta 1852. To je narekovalo pospešeno pripravo načrtov združnih zakonov, ki so nato v kratkem parlamentarnem obdobju leta 1861 postali pogost predmet razprave hrvaškega sabora. Glede na to, da je bil hrvaški sabor kmalu zatem razpuščen, je ostal njegov dobro pripravljeni in dokumentirani poskus ureditve zadrug iz leta 1861 brez slehernega rezultata. V času kratkotrajne obnove sabora 1865/66 je ostala glavna ovira zakonske regulacije zadrug ista kot prej: deliti zadruge glede na rodove (loze) ali glave? V bistvu je šlo za temeljno vprašanje ohranitve oziroma razdelitve zadrug, in šele leta 1870 je bil sprejet prvi zakon o zadrugah za Hrvaško in Slavonijo. Ker je izzval pravo razsulo zadrug, je veljal za pogubnega, saj je povzročal samo tajne delitve in številne sodne spore. Kar pet zakonskih aktov v desetletju 1870 do 1880 kaže na splošno zmedo, ki je ob agrarni krizi samo še dodatno škodila kmečkemu prebivalstvu in bila nenazadnje eden od vzrokov za nemire in narodno gibanje leta 1883. Delitev oziroma razbitje zadrug, vpeta med neskladje državljanskega zakonika in združnega prava, je tako vse od ukinitve fevdalnih odnosov ubirala svoja pota in živela v svojevrstnem divjem zakonu z državnimi, davčnimi in sodnimi organi.

Kako je potekal proces tajnih delitev zadrug v praksi, je za zdaj še premalo raziskano vprašanje. Statistična služba je obstajala na Hrvaškem šele od sedemdesetih let, popolnejše podatke pa imamo šele iz leta 1880, zato Pavličević ni mogel podati širše analize procesa. Primerjava zbranih uradnih podatkov iz leta 1880 in nekaterih starejših pomanjkljivih anket kaže, da proces razpada zadrug ni bil tako hiter, kot so govorili in pisali sodobniki. Zadruge so znatno hitreje razpadale v Civilni Hrvaški kot v Vojni krajini, na samem zahodnem in vzhodnem robju, in reški in sremski županiji pa jih okoli leta 1880 sploh ni bilo več.

Med prilogami v zadnjem, šestem poglavju se zdi še posebej vredno pozornosti v hrvaščini pisano poročilo upravitelja posesti A. Kuzmiča zagrebškemu škofu S. Seliševiču iz leta 1699. V njem namreč Kuzmič izrecno omenja izraz »zadruga« pri Hrvatih, vlahih (Hrvati in Srbi) in Bunjevcih v okolici Topuskega, s čimer je mogoče ovreči tezo, da nazivi zadruga, združniki ali združni pred 19. stoletjem niso bili znani ne na Hrvaškem ne v Slavoniji in ne v Vojni krajini. Vse do nedavnega je namreč veljalo prepričanje, da je ta termin prvi zapisal in opisal Vuk S. Karadžić v svojem Rječniku (1818) in da je šele prek srbske zakonodaje prišel tudi v hrvaške dežele.

Pavličevićevo izčrпно delo lahko štejeemo za temeljno delo s področja raziskovanja življenja hrvaškega podeželja, glede na dosedanji (začasni) naslov pa si lahko obetamo nadaljevanja in pritegnitve novih, zlasti katastrskih in davčnih virov, ki bi proces izginotja zadrug osvetlili še v drugačni luči.

Boris Golec

Mahníčov simpozij v Rimu. Celje : Mohorjeva družba, 1990. 439 strani. (Simpoziji v Rimu ; 7)

Septembra leta 1989 je Slovenska teološka akademija v Rimu organizirala simpozij, katerega cilj je bil čim širše sodobnemu človeku predstaviti lik škofa Antona Mahniča (1850—1920); da bi se spoznanja Mahničevega srečanja »za večno« vtisnila v naše znanje, pa so organizatorica simpozija, Mohorjeva družba iz Celja in Krščanska sadašnjost iz Zagreba izdale tudi zbornik. Kot je v uvodni besedi poudaril Maksimiljan Jezernik, je bil namen simpozija objeti vse Mahničevo delovanje na Slovenskem in na Hrvaškem, predvsem pa so avtorji segli po virih, ki so bili marsikdaj pisecem nepoznani ali nedostopni.

Drago Klemenčič je predstavil Mahničevo življenje in delo (»Kratek pregled Mahničevega življenja in dela«). V njegovem duhovniškem delovanju (posvečen leta 1874) lahko ločimo dve obdobji: goriško, ki je bilo razpeto med vzgojno in izobraževalno delo v semenišču, pisanje in urednikovanje, pa tudi posege v politično življenje, ter krško obdobje, kjer je bil kot škof ustoličen leta 1897. Leta 1881 je postal doktor teologije z dogmatsko tezo o peklu (»De inferno«). Bil je urednik revije *Folium Periodicum*, leta 1887 je kot posebno knjigo objavil »Dvanajst večerov«, leta 1888 pa je začel izdajati list, ki »naj služi razodeti resnici«, »Rimski katolik«. Pomembno je omeniti tudi dva dogodka, ki sta sklenila in kronala Mahničevo delo med Slovenci: 1. slovenski katoliški shod v Ljubljani (1892) in ustanovitev Leonove družbe (1895). Na Krku je 1902 ustanovil Staroslovansko akademijo, posvečal se je tisku in sklical dve sinodi. Med 1. svetovno vojno je organiziral pomoč prizadetim, po ita-

lijanski okupaciji pa je bil odveden v internacijo, od koder se je vrnil po letu dni. Umril je v Zagrebu.

Mahničevo osebnost je, s svojevrstnim pristopom, skušal spoznati Anton Trstenjak (»Anton Mahnič skozi prizmo pisave«). Avtorjevo pozornost je pritegnil predvsem Mahničev podpis, v katerem se zrcali njegov značaj: samozavestna in dinamična osebnost, napadalna in polemična narava, nemiren delovni in podjetni duh, disciplinirana in k sočloveku naravnana oseba.

A. Mahniča — filozofa je predstavil Janez Juhant (»Filozofske osnove Mahničevega delovanja«), ki meni, da je bila prav filozofija odločilna za Mahničevo idejno oblikovanje; filozofijo je Mahnič postavil nad vse umetnosti in znanosti in nasploh nad vse človeške dejavnosti. Bil je zelo tipičen predstavnik uniformirane katoliške misli; svoj deduktivni sistem vere in mišljenja je razširjal na vsa področja osebnega in družbenega življenja ter zahteval njegovo dosledno uveljavitev. Razprava Andreja Bratuža (»Anton Mahnič — filozof krščanskega platonizma«) osvetljuje vpliv Platonove filozofije na misel A. Mahniča; dobro — resnično — lepo so silnice, na katerih je temeljila Mahničeva miselna zgradba. Mahnič je svoj nazor označil kot krščanski idealizem, v katerem je Bog ideja vseh idej in resnica vseh resnic.

Ciril Sorč (»Nekatere pomembnejše poteze Mahničeve teologije«) je predstavil razsežnosti Mahničeve teologije: oznanjevanje, pričevanje, pastoralnost in apologetika. C. Sorč je razčlenil tudi vplive različnih idejnih tokov (francoska revolucija, liberalizem in katoliški liberalizem) na teologijo, odmev idejnih in teoloških tokov na Slovenskem ter skozi Mahničevo obrambo verskih resnic skušal odkriti Mahniča — teologa. Avtor je predstavitev sklenil z ugotovitvijo, da je A. Mahnič v veliki meri prispeval k temu, da je slovenski in hrvaški kristjan ohranil zaklad vere v času, ko so se mnogi odvrčali od nje in se oklepali novih idej in vrednot. C. Sorč je tudi avtor predstavitve Mahničeve doktorske disertacije »De inferno«, ki je veren izraz tedanjega odnosa uradne teologije do pekla.

Andrej Sedej (»Nadškof Sedej o škofu Mahniču«) je opisal podobo, ki si jo je o Mahniču ustvaril goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej in jo zapisal v nekrologu ob Mahničevi smrti, objavljenem v goriškem škofijskem listu. Smrt Antona Mahniča je pomenila veliko izgubo za krško škofijo, Goriško in druge slovenske dežele. Zapis A. Sedeja izseva skupno lastnost Mahniča in Sedeja — popolno predanost ljudem in Bogu.

V razpravi Jožka Pirca (»Rimski katolik in ločitev duhov«) spoznamo Mahničevo slovensko obdobje, v katerem je njegovo ime neločljivo povezano z »Rimskim katolikom« (prva slovenska strokovna revija, izhajala od 1888 do 1896) in ločitvijo duhov, kar je predstavljalo prelomnico v slovenski cerkveni in kulturni zgodovini. To Mahničevo obdobje sovpadja z začetkom idejne diferenciacije, porajanjem sodobnejšega, načrtnejšega socialnega, političnega in kulturnega prizadevanja za »narodov blagor« na podlagi strankarskega ločevanja. Avtor je orisal duhovno ozadje Mahničeve odločitve o izdajanju lista, »... ki bi razna vprašanja, segajoča v življenje, načelno razpravljal...«, sporočilo »Rimskega katolika« in njegov odmev v slovenski javnosti, na koncu pa se je Pirc spopadel tudi s kritično analizo pomena Mahničevega posega za Slovence.

Z vprašanjem zedinjenja južnoslovanskih narodov se je spoprijel tudi A. Mahnič, v razpravi pa je ta Mahničeva razmišljanja podal Metod Benedik (»Mahničevi pogledi na Jugoslavijo«). Škof Mahnič je to vprašanje doživljal kot človek, ki ceni svoj narod, z njim pa se je soočil kot škof na področju, ki je trpelo zaradi italijanskega nasilja. Mahničev odnos do Jugoslavije odseva spomenica, ki jo je naslovil 31. decembra 1918 na pariško mirovno konferenco, in v kateri je zahteval, da vzhodna jadranska obala ostane Jugoslaviji.

O Mahničevi narodni misli je razmišljal Walter Lukan (»Anton Mahnič in nacionalno vprašanje«). V prvem delu razprave je prikazan Mahničev odnos do nacionalnega vprašanja v luči slovenske historiografije (Lončar, Mal, Gestrin, Melik, Prunk), drugo poglavje pa vsebuje to, kar je Mahnič resnično govoril o tem vprašanju — gre za vprašanje prioritete, t. j. vera ali narodnost, in ker je narod nastal po božji volji, je narod tudi poklican Bogu služiti. W. Lukan je predstavil tudi Mahničevo praktično udeleževanje na nacionalnem polju: Promemoria iz leta 1905, Spomenica škofov goriške metropolije (1916) in deklaracijsko gibanje.

Jože Zadravec (»Mahničeva literarna hotenja«) je predstavil Mahničeve poskuse v literaturi; potopisne črtice, satirične pripovedi, dnevniške zapiske, feljtone, tudi roman »Zadnji samotar«. Razpon njegovih likov je širok. V romansiranih pismih in pripovedih je predvsem pobijal Stritarjev idealizem in pesimizem. Tudi v literarnih težnjah je bil Mahnič logik, človek razuma, bojevit in polemičen z vsemi, ki niso temeljili na izraziti krščanski osnovi.

Razmišljanje Mirka Mahniča o Mahničevem vplivu (»Mahničeva vloga, vpliv in pomen pri Slovencih od 1920 do danes«) je avtorja pripeljalo do sklepa, da so nekatera Mahničeva radikalna idejna, miselna, verska, umetniška, nacionalna in politična

izhodišča pripeljala tudi do obračuna med različnimi svetovnonazorskimi skupinami med 2. svetovno vojno. Mahničovo vlogo je pisec razčlenil v osmih razdelkih: povzetek uporabnih idej, obdobje 1892—1920, Krek, položaj ob Mahničevi smrti, dvajseta leta — Križarstvo in pozabljeni Mahnič, trideseta leta, Mahnič redivivus, Kocbek, velike katoliške manifestacije in študijski tedni, 2. svetovna vojna ter povojni in naš čas.

Taras Kermauner (»Mahničev odnos do sodobne slovenske literature«) se je soočil z Mahničevim ocenjevanjem sodobne slovenske literature (Stritar, Gregorčič, Aškerc in Levstik). Mahniča spoznamo kot prvega profesionalnega slovenskega misleca o umetnosti, kritika, ki je svoje sodbe utemeljeval na ideološko-filozofskem sistemu in zato je treba ta odnos ocenjevati kot odnos krščansko katoliškega misleca in esteta — kritika.

Razprava Marijana Smolika (»Glagoljaštvo v luči cerkvenih dokumentov«) utira pot prispevkom o hrvaškem (krškem) obdobju delovanja A. Mahniča. M. Smolik govori o tem, kdo, kdaj, kje in kako je pravno urejal uporabo glagolice v rimski (latinški) liturgiji. Anton Mahnič je kot krški škof postal ključna oseba za reševanje vprašanja starocerkvene slovanščine v liturgiji. Ivan Miklavčič (»Mahnič i glagoljica«) je stopnje Mahničevega delovanja na tem področju razdelil na osebno proučevanje zgodovinsko-pravne utemeljitve staroslovenske liturgije v katoliški cerkvi, objavo stališč in ustanovitev Staroslovenske akademije v Krku za proučevanje, negovanje in napredovanje staroslovenske liturgije ter ustanovitev lastne tiskarne Kurytka.

Anton Božanić (»Mahničovo pastoralno djelovanje u krčkoj biskupiji«) je spregovoril o pestri pastoralni dejavnosti krškega škofa na štirih področjih: uveljavljanje staroslovenskega bogoslužja, vzgoja duhovnikov, razne oblike pastoralnega dela za ljudi in socialno delo (posojilnice, zadruga, gospodarski list).

Zaradi vpliva škofa Mahniča na tokove katolicizma je Anton Benčin (»Pastirska pisma biskupa Mahniča«) zbral in ocenil Mahničeve pastoralne poslanice (25), ki skrivajo prenekatero škofovo osnovno misel, odsevajo njegovo zavest o tem, da je voditelj naroda, čuvar in branitelj sprejete vere.

Najmočnejše orožje škofa Mahniča ob prihodu na Krk je bil tisk. Tako je bila vzgoja precejšnjega števila ljudi za javno delovanje, posebno na področju izdajateljstva in novinarstva, po mnenju Mirka Juraja Mataušića (»Publicističko djelovanje biskupa Mahniča u Hrvatskoj«), najvažnejši Mahničev uspeh na publicističnem področju.

Škof Mahnič velja za očeta katoliškega gibanja na Hrvaškem, na katerega duhovnost je tudi odločilno vplival. Razprava Stelle Tamhine (»Mahnič i duhovnost hrvatskog katoličkog pokreta«) odkriva to Mahničevo razsežnost; pisal je o glavnih ciljnih hrvatskega katoliškega gibanja, svoje besede pa vedno pospremil z odgovarjalnimi deli. O Mahničevi vlogi v hrvaškem katoliškem gibanju piše tudi Stanislav Vitković (»Uloga odnosno značenje biskupa Mahniča u HKP«); s svojim katoliškim gibanjem, s katerim je prehitel papeža katoliške akcije Pija XI., je Mahnič prispeval k nastajanju in razvoju hrvatskega katoliškega laičnega delovanja (katoliški tisk, katoliško akademsko društvo, kongres v Splitu...).

Andelko Badurina (»Biskup Mahnič i provincija franjevac trećoredaca glagoljaša«) je razčlenil odnos krškega škofa do tretjerednikov, ki se je zrcalil v trajnem sodelovanju, zvestobi in zaupanju. Tretjeredniki so bili Mahniču v oporo v boju za glagolico.

Z namenom, da bi lažje ocenili začetke in okvir Mahničevega dela v novem okolju, je Mile Bogović (»Političke i crkvene prilike u hrvatskim krajevima u vrijeme Mahničevog dolaska na Krk«) opisal razmere na Hrvaškem ob koncu 19. stoletja, tč je v času, ko so duhovniki izgubljali vlogo vseljudskih voditeljev in je v odnosu med verami prihajalo do zaostrovanja med katoliki in pravoslavnimi. To razpravo dopolnjuje prispevek Franja Velčića o razmerah v krški škofiji ob Mahničevem prihodu (»Političke, društvene i crkvene prilike u Krčkoj biskupiji krajem 19. stoljeća u vrijeme biskupovanja dra Antona Mahniča«). Ob koncu 19. stoletja je na Kvarnerskih otokih prišlo do nacionalne napetosti med večinskim hrvatskim in manjšinskim italijanskim prebivalstvom, ki pa je imelo politično oblast. Škof Mahnič je uspešno pomagal siromašnemu kmetu, v cerkvene razmere, v katerih se je nacionalni boj tudi odražal, je odločilno posegel z borbo za glagolico. Njegovo delo je zapustilo globoko sled v življenju krške škofije.

Duhovno — akademsko srečanje ob mislecu škofu Antonu Mahniču je nepoznavalcem odprlo novo obzorje, strokovnjake pa gotovo spodbudilo k nadaljnjemu študiju.

Petra Svoljšak